

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ТЕМАТИКА У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ м. ВІННИЦІ

В статті розглядається спосіб застосування української народної тематики у програмах дошкільних закладів міста Вінниці.

Ключові слова: дитячі навчальні заклади, народознавча тематика, дитячі ігри, гурткова робота тощо.

"Ідеалом виховання – зазначається в "Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти"¹, – є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідомою людиною, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими гуманними якостями, є носієм кращих надбань вітчизняної та світової культури, здатна до саморозвитку й самовдосконалення"².

Засади національної психології, національного характеру, мислення та самосвідомості, як відомо, закладаються в ранньому дитинстві, безпосередньо, в період виховання та навчання в дошкільному закладі.

Дошкільний вік є початковим етапом формування особистості, це той період, коли в дитини закладаються корені національної психології, національного характеру, духовні цінності, мислення та самосвідомість³.

Головною метою дошкільної освіти, окресленої Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, є формування основи "особистісної культури через відкриття її світу в його цілісності та різноманітності"⁴. Одним із напрямків розвитку національної системи дошкільної освіти та виховання є впровадження етнічних аспектів у виховний процес.

Цікавим представляється сучасний регіональний досвід, зокрема м. Вінниця. Адже це центр однієї з аграрних областей країни, де народним традиціям приділяють значну увагу. За статистичними даними до Незалежності України тут було 78 дитсадочків, які відвідувало 22500 дітей. Тодішнє міське населення здебільшого розмовляло російською мовою. В дев'яності роки кількість установ значно зменшилася. Головними причинами скорочення є економічна, соціальна, фінансова, соціокультурна та демографічна ситуація в країні, розвиток ринкових відносин. Як правило приміщення садочків часто віддавали під об'єкти малого та середнього бізнесу, тому через юридичні причини сьогодні їх неможливо поновити. На даний момент в місці залишилось 46 дитячих установ. Відповідно до державної політики вони, україномовні, що сприяє вихованню етнічного психотипу та підтримки етнокультурних традицій, оскільки саме мова є "акумулятором та інтегратором культури"⁵.

Перспективна програма розвитку освіти в Україні у XXI столітті орієнтує педагогів дотримуватися принципу варіантності виховання та навчання дітей у дошкільному закладі⁶.

Дитячі установи у м. Вінниці беруть за основу програми "Малятко" та "Дитина". Так, у програмі "Малятко"⁷ є розділ "Дитина і навколишній світ", в якому визначено теми ознайомлення дітей з навколишнім середовищем. На другому і третьому роках життя запропоновано три теми – "Моя сім'я", "Дитячий садок", "Праця дорослих". У другій молодшій та середніх групах додаються теми – "Наша вулиця", "Рідне місто". Тема "Народознавство" пропонується дітям старшої та підготовчої груп. Відповідно до програми лише на шостому році життя дітей вперше знайомлять з традиціями українського народу. Розділ "Художня література" передбачає широке ознайомлення дітей з українською усною народною творчістю. Розділи "Образотворче мистецтво" й "У світі музики" містять завдання ознайомлення дітей з українським національним

мистецтвом, народними промислами, народними піснями, танцями, хороводами, іграми, музикою.

Програма "Дитина"⁸ вміщує народознавчі завдання в розділі "Любій малечі про цікаві речі". Матеріал розділу подано за тематичним принципом, наприклад: "Наш дитсадок", "Родина", "Культура родинних відносин", "Наш дім (квартира)", "Предмети побуту та вжитку", "У нашої Оксаночки таке хороше вбраннячко", "Смачного вам", "Мій рідний край", "Ми подорожуємо", "Свята". В старшому дошкільному віці додаються ще такі теми: "Про сталевих коней, килими-літаки і чоботи-бігунці", "Фольклорні символи". У розділі "Чарівні фарби і талановиті пальчики" заплановано ознайомити дітей з картинами українських художників як класиків, так і сучасників, народним декоративним мистецтвом, залучення дітей до активної продуктивної діяльності (діти повинні вміти ліпити декоративні тарілки, таці, миски, глечики, кухлики, куманці, підсвічники, обереги (у вигляді птахів, звірів, коней) з наступним розфарбовуванням).

На думку автора, програма "Дитина" більш ширше знайомить дитинство з народною культурою. Нею передбачена різноманітна гурткова робота з дітьми старшої та підготовчих груп.

Завдяки програмам народознавчий матеріал безпосередньо запроваджується на заняттях у кожній з вікових груп. Це сприяє вихованню у дітей духовності на національному ґрунті, формуванню позитивних моральних категорій власного етносу та поваги до культур інших народів.

Зміст дошкільної освіти спрямований на збереження дитячої субкультури, зорієнтований на цінності, інтереси та потреби дитини, враховує її вікові особливості.

Під час дослідження теми "Українська народна тематика у виховному процесі дошкільних закладів м. Вінниці" авторка відвідала та познайомилась з роботою чотирьох дитячих навчальних закладів – №14, 37, 34, 27. Заняття з народознавства введені в навчальні та робочі плани, починаючи з ясельних груп. Зміст варіюється відповідно до специфіки регіональних народних звичаїв та обрядів.

В дошкільних закладах міста періодичність занять різна: один раз, двічі на місяць. Темі народознавства торкаються в контексті всього навчально-виховного процесу: безпосередньо на заняттях, протягом дня в розвагах та святах для дітей, іграх, роботі з батьками, на семінарах-практикумах, в самоосвіті вихователів та роботі творчих груп.

В роботі міського методичного кабінету та за планом управління освіти були проведені методичні об'єднання та декадники з профільної теми. В 2002 р. на базі дитячого навчального закладу (далі ДНЗ) №61 проводилось "Методичне об'єднання" для вихователів молодших груп, на якому було висвітлено тему: "Естетичне виховання дошкільників засобами художньої літератури та народної творчості"; в 2004 р. було впроваджено в роботу заняття: "Школи молодого вихователя на базі ДНЗ №23" з теми: "Добра, добра казка"; в 2005р. відбулось "Методичне об'єднання" для музичних керівників на ДНЗ №60, де ознайомились з темою: "Виховні традиції українського родинного спілкування на музичних святах і розвагах"; в 2006 р. проведено "Методичне об'єднання" для вихователів груп раннього віку на базі ДНЗ №42 з теми: "Доцільність використання іграшок (народних іграшок) та ігрового матеріалу в роботі з дітьми раннього віку"; в 2007 р. відбулось "Методичне об'єднання" для завідуючих ДНЗ на базі ДНЗ №31 з тема: "Ознайомлення дошкільників з витоками українського народознавства на засадах етнопедагогіки. Організація та проведення міського етапу Всеукраїнського конкурсу "Мій рідний край", (Організованого за підтримки Міністерства освіти та науки України з 15.02. по 15.04.2006 року.); квітень 2007 р. Методичне об'єднання. Заняття школи молодого музичного керівника на базі ДНЗ №67. Тема: "Впровадження українських музично-хореографічних традицій в практику роботи"; перевіріне: "Стан формування національної свідомості та самосвідомості".

Систематично в садочках проходять декадники з конкретної теми.

Майже щороку в жовтні – листопаді проходить декадник з української мови та громадського виховання, що торкається основ народознавства. У 2005 р. в ДНЗ №14 пропонувались такі теми: "Вічні істини слова", "Обереги українського народу", "Осінній ярмарок", "День гри"; а в 2006р. – "Шануймо мову серцем і устами". Пропонувались такі теми занять: "Мова моя рідна, мова солов'їна", "Передаймо нащадкам наш скарб – рідну мову". Була передбачена екскурсія

до найближчої дитячої бібліотеки, де діти знайомилися з дитячою літературою української тематики та проведена консультація для батьків з теми: "Народна іграшка у виховному процесі".

Управлінням освіти у 2005 році було організовано міський конкурс "Коса – дівоча краса", який включав такі підтеми: візитка "Красномовна анкета" (розповідь про косу); "В народі кажуть" (відгадування загадок); тематична зачіска (розповідь про свою косу); "Бабусина скринька" (рецепти по догляду за волоссям); дівчатка складають з квіток віночок. Це свято проводилось у кожному садочку, що дало змогу дітям всебічно ознайомитися з цією темою.

В контексті проведення Дня міста на традиційній виставці квітів дошкільні та шкільні заклади презентують композиції та панно з народознавчої тематики, наприклад, намагалися відтворити символи нашого народу.

Діє загальноміський проект "Ім'я в освіті міста: ярмарок фахових сподівань", в якому беруть участь усі навчальні заклади. Так, в 2006 р. головний приз отримав ДНЗ №23 за виготовлення посібника з народознавчої тематики, який містить дитячі книжки: "Мій край Поділля", "Подільські криниці", "Хочу все знати", "Бабусина скриня", "Родинні обереги", "З ремеслом дружити – в житті не тужити", наочний матеріал та основні елементи народного одягу для ляльок.

У дитячих навчальних закладах є тематичні течки та куточки з народознавства. Найчастіше вони торкаються тем дослідження родоvodu, народної та державної символіки, святково-обрядової та матеріальної культури, тобто того, що складає міцний фундамент для виховання національно зорієнтованого молодого покоління.

Зокрема, у ДНЗ №14 народознавча тематика реалізується у висвітленні свят та розваг народного календаря. Кожного місяця проводяться заняття з даної теми. Найбільшу увагу приділено зимовому та весняному циклу. Серед зимових свят особливо відзначають Різдво та Водохреща. Дітям наголошують на регіональних особливостях їхнього святкування.

При садочку існує народознавча світлиця-оселя, в якій проходять всі заняття з народознавства. Вихователі знайомлять дітей з основними елементами подільського традиційного інтер'єру, наголошуючи в контексті певних свят на обрядово-ритуальній значимості локальних зон (наприклад, роль покуття на Святий вечір тощо), що сприяє не тільки ознайомленню з етнічною культурою, а й розширенню дитячого словника та усного мовлення.

Діти розучують та активно відтворюють колядки та щедрівки. Разом з батьками та вихователями на Водохреща відвідують церковну службу та освячення води. На Великдень існує традиція в їдальні випікати паски та фарбувати крашанки, влаштовувати Великодні застілля, знайомити дітей з традиційними стравами даного свята, з видами великодніх яєць. На заняттях з малювання та аплікації вчать писати писанки.

На базі цього ж закладу проходили міські семінари з теми "Народні обереги. Народна медицина" та "Формування знання про аспекти української народної валеології, вплив народного матеріалу на здоров'я людей. Ознайомити з оберегами, їх цінністю для здоров'я". Ці заняття передбачали такі завдання для вихователів: 1. Ознайомитись з творами українського фольклору, де йдеться про здоров'я людини (прикмети, порівняння, прислів'я) 2. Зібрати матеріали і оформити течку "Рослинні обереги".

Програмою "Маляtko" передбачено вивчення народних ігор в кожній групі. Саме в народній дитячій грі дитина проходить перші ініціації, що ведуть до інкультурації та соціалізації, набуває емпіричного досвіду, що формує стереотипи поведінки. Тобто, відбувається її особистісне становлення, насамперед, як носія етнічної самосвідомості. Як правило, вихователі знайомлять з правилами гри, а потім грають з дітьми відповідно до вікової категорії такі ігри. Для молодшої групи зручними є: Десь тут була Подоляночка; Дрібу, дрібу, дрібушечки; Квочка, Коровай, ворота; Панас; середня група: Женчик-бренчик; А продай, бабусю, бичка; Гуси; Зайчик горю-дубочок; Вовк і Лисичка; Панас; Лисичка; а для старшої та підготовчої групи: Перепілка; Огірочки; Соловейко, сватку сватку; Мак; Рак-неборак; А ми просо сіяли; Варена рибка; Кривий танець; Ходить гарбуз; Піжмурки; Розлилися води; Бобер; Лис; Сірий кіт; Горю-дуб; Стінка; Куці-баба; І рву, і рву горішки. Таким чином, відповідно загально прийнятій класифікації народних ігор⁹ найпоширенішими є такі групи за змістом та функціями: дидактичні (Н.: "Фарби"), рухливі з обмеженим мовленнєвим текстом (Н.: "Панас", "Піжмурки"), рухливі хороводні ігри ("Огірочки", "Подоляночка"), обрядові та звичаєві ігри (Н.: "Розлилися води"), ігри з відображенням трудових процесів та побуту народу ("А ми просо сіяли").

У ДНЗ №35 самоосвіта вихователів також торкається народознавчої тематики, зокрема розглядалися такі теми: "Народознавство в дошкільних закладах", "Виховання на народознавчих традиціях"; пропонувалась консультація для батьків: "Розвиток мовлення дітей дошкільного віку засобами фольклору". Значну увагу приділено роботі з батьками, що виявляється у проведенні розваг, наприклад, "Червона калина в лузі цвіте" та загальні батьківські збори "Мова дорослих – мова батьків".

В 2005 р. при садочку існував фольклорний ансамбль "Дударик", з 2006 н. р. функціонує театралізований гурток "Казковий передзвін". Діти різних вікових груп систематично готують лялькові вистави, які є результатом висвітлення роботи з ряду суміжних дисциплін (валеології, охорони безпеки життєдіяльності тощо). На 2007 – 2008 рр. заплановані наступні: "Працьовита курочка"; "Не хвались"; "Двоє жадібних ведмежат"; "Лисиця – учениця"; "Зайчик застудився"; "Лялька Барбі скликає друзів"; "Як каштанчик став півником"; "Хто сказав: "Няв!""; "Вогонь-друг і ворог"; "Як кіт Мурлика став Паном Коцьким"; "Щоб то з жабкою було, як би рака не було", "Курочка ряба". Але зауважимо, що не всі з цих казок є українськими.

За мотивами українських казок заплановані такі: "Пан Коцький", "Кривенька качечка" та міні-опера для старшої групи за мотивами казки Н.Забіли "Про Півника та Курочку і хитру лисичку". Українською мовою передбачувані вистави "Кішки Дім" та "Червона Шапочка", що є світовими шедеврами та позитивним в плані залучення дітей до загальнолюдського мистецтва через площину рідної культури.

Запропоновані розваги з української тематики. Наприклад: розвага "У лузі калина, у лізі калина" включає такий зміст: пісня "Україночка", вірші дівчаток, танець з рушниками, спілкування дітей, танець з хустинками, розповідь про квіти у вінку, про силу стрічок, гра "Оксаночка", танок – полька, пісня рушник, калина, хоровод "Ой єсть в лісі калина", пісня калини, розповідь про калину, місяць на небі, танець "Калина", пісня "Україна". Іншим варіантом може бути Родинне свято для батьків "Хліб – святість рідної землі".

Ці розваги та свята висвітлюють насамперед тематичне багатство народознавчого характеру, пізнавальну та виховну функції дитячого репертуару, сприяють формуванню у дітей етнічного світогляду, допомагають їм зрозуміти окремі сторони суспільного життя, зорієнтованими на традиції нашого суспільства.

Водночас, переглянувши святкові програми, можна зробити висновок, що Новорічні ранки майже не торкаються української тематики. Наприклад, Новорічне свято старшої групи починається з хороводу "Где-то елка на опушке", після пісня та танець "Карнавал", далі в ході свята йде сценка з такими героями як: Король, королева, фея, принц, принцеса, Аладін, Білосніжка та семеро гномів, Танець "Восток", танець Білосніжки; вірші Білосніжки та гномів, з'являються ще герої: Буратіно, Мальвіна, Вовк, Червона Шапочка, пісня "Біла казка", "Буратіно", Хоровод: "Новогодние кадрили", танок та пісня Дюймовочки, з'являються мушкетери з піснею, хоровод "Дід Мороз". На нашу думку, причиною домінування героїв світової літератури є продовженням лінії русифікації українців, яка сформувалася у радянський час.

Сценарії осінніх ранків в свою програму включають двомовні варіанти знову ж таки з переважанням російської. Це пояснюється, перш за все тим, що за останнє сторіччя традиції впровадження дитячої російської книги, кінематографії та мультиплікації є міцнішими, ніж української школи. Наприклад, в молодшій групі звучить музика: "Золотой вагон". Заходять діти, розповідають вірші та відгадують загадки про осінь. Виконують танець з горішками: "Стукалка". Співають пісню "Листик золотой", танок "Осінні листочки". Цитують вірші про осінь. Пісня "Дощик", таночок в парах, хоровод "Осінь грає на дуду".

За вибором вихователів в садочках міста проводиться гурткова робота в старших та підготовчих групах з тем: "Чарівна голочка", "Барвінчата", "Витинанка", "Флористика".

Гурток "Барвінчата" проводився у ДНЗ №14 у підготовчій групі 2006 – 2007 навчальному році. План гуртка передбачав ознайомити дітей з такими темами, зокрема – відвідування народознавчої світлиці; мандрівка в минуле (про Запорізьку Січ та про запорожців, князя Україна, легенди-казки українського народу); символи України; родовід; народні звичаї; побут України; слово рідне, мова рідна; обереги нашого краю; із скарбниці народної мудрості. Кожна тема має свої підтеми. Робота гуртка проводилася чотири рази на тиждень. На 2007 – 2008 навчальний рік гурткова робота "Барвінчат" не передбачена. У ДНЗ №37 проводиться гурткова

робота з витинанки та флористики. Вихователі знайомлять дітей з витинанкою та проводять роботу кожного тижня, заняття з флористики розпочинають з заготовлення матеріалу. Гурток "Чарівна голочка" запланована на цей навчальний рік у всіх відвіданих садочках. Дітей ознайомлюють та вчать вишивати найпростіші шви.

Аналіз форм і змісту здійснюваної роботи у дошкільних закладах м. Вінниці дозволяє дійти деяких висновків. Найбільше уваги приділяється таким темам як календарно-обрядові звичаї та традиції (Стрітення, Великдень, Писанка, Івана Купала, Спас, Коляда, Різдво, Щедрівка, Свят-вечірні страви, Водохреще), родинно-побутові звичаї та традиції (ознайомлення з українським національним одягом, зачісками), символи та обереги (ознайомлення з державною та народною рослинною символікою), український фольклор (прислів'я, приказки, пісеньки, загадки, забавлянки, легенди). Сценарії такого популярного у населення свята як Новий рік не торкаються української тематики, а в деяких святкових заходах тільки частково.

Світовий педагогічний досвід показує, що базовий рівень власної національної культури, засвоєний людиною в ранньому дитячому віці, є ядром, основою її духовного й соціального становлення, а рідна культура – це той надійний плацдарм, що стимулює постійне нарощування й розвиток її потенційних творчих можливостей. Звідси введення народознавства в дошкільних закладах є потребою і головним атрибутом природного виховання. Тому вивчення роботи дошкільних навчальних закладів, що й виступають одними із перших трансляторів, на сьогодні є актуальним питанням з метою популяризації традиційної культури та вироблення методичних і методологічних засад до її подальшого дослідження.

¹ Українознавство: Концепції, програми, документи / Міністерство Освіти України. Інститут системних досліджень освіти та ін. Відп. за вип. С.В.Кириленко, С.О.Кривонос. – К., 1995. – С.7 – 28.

² Калущка Л.В. Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали: У 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга перша. – Тернопіль, 2004. – С.8.

³ Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Волинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К., 2001. – С.102 – 113.

⁴ Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л.Кононко. – К., 2003. – С.204.

⁵ Потебня О.О. Естетика і поетика слова. – К., 1985. – С.7.

⁶ Богуш А.М., Лисенко Н.В. Вказ. праця – С.45.

⁷ Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку / Відп. ред. З.П.Плохій. – К., 1999.

⁸ Дитина: Орієнтовний зміст виховання і навчання дітей 3 – 7 років у дитячих закладах. – К., 1991.

⁹ Яницька О.Ю. Українські народні рухливі ігри для дітей старшого дошкільного віку. – Рівне, 1992; Луцан Н.І. Народні ігри дітям. – Івано-Франківськ, 1992.

В статтє рассматривается украинская народная тематика в дошкольных учреждениях города Винницы.

Ключевые слова: дошкольные учреждения, народная тематика, детские игры, работа в кружках.

The Ukrainian folk subject in Vinnytsya's preschool establishments is examined in the article.

Key words: babyish educational institutions, ethnology subjects, children's games, work with group.